

درس اوّل هند و چین باستان

هنگامی که مراکز تمدنی در مناطق غرب آسیا، مصر و یونان رو به پیشرفت داشت، در جنوب و شرق آسیا نیز کانون‌های تمدنی مهمی در کرانه رودهای بزرگ و پرآب، در حال شکل‌گیری و گسترش بود. در این درس شما در باره ظهور و فراز و فرود تمدن‌های هند و چین مطالعه و کاوش خواهید کرد.

نقشه هند باستان از کتاب تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۱ ص ۸۹

سرزمین هند دارای تاریخ و فرهنگ کهن و پربراری است. این سرزمین پهناور با تنوعی از ناهمواری‌ها و اقلیم‌های متفاوت، علاوه بر هندوستان امروزی، کشور بنگلادش و بخش وسیعی از پاکستان را نیز در بر می‌گرفت.

تمدن دره سند: در اوایل سده بیستم، باستان‌شناسان پی بردند که در میانه هزاره سوم قبل از میلاد، تمدن پیشرفته‌ای در کنار رود سند وجود داشته است. آنان پس از سال‌ها حفاری و کاوش، بقایای شهرهای بزرگ و پرجمعیت موهنجودار (mohenjo daro) و هاراپا (Harappa) را واقع در پاکستان کشف کردند. در فاصله بین این دو مکان نیز ده‌ها سکونتگاه کوچک‌تر از خاک بیرون آورده شد.

شواهد و یافته‌های باستان‌شناسی گویای آن است که ساکنان متمدن دره سند شهرهای خود را بر اساس نقشه دقیق و معماری تقریباً یکسانی می‌ساختند. آنان خیابان‌ها و معابر اصلی و فرعی را با پهنای معین و به صورت راست گوشه طراحی می‌نمودند و ساختمان‌ها را با طرحی شبیه هم و آجرهایی به اندازه‌های مشخص بنا می‌کردند. شهرهای موهنجودار و هاراپا دارای بناهای عمومی بودند که به عنوان معابد و انبار غله مورد استفاده قرار می‌گرفتند. این شهرها همچنین مجهز به شبکه فاضلاب بودند.

تصویری از بقایای شهر موهنجودار و برخی اشیاء کشف شده از تمدن سند.

تمدن سند به کشاورزی متکی بود و ساکنان این منطقه در جلگه‌های آبرفتی و حاصلخیز اطراف سند به کشت محصولات چینی چون گندم، جو و پنبه و پرورش دام به ویژه گاو میش می‌پرداختند. همچنین نشانه‌هایی از رواج صنعت سفالگری و نساجی در آن منطقه به دست آمده است. وجود برخی اشیاء متعلق به مراکز تمدنی ایران و بین‌النهرین در کشفیات موهنجودار و هاراپا، نشان می‌دهد که این مراکز با یکدیگر داد و ستد می‌کرده‌اند.

از تمدن سند ابزارها، ظرف‌ها، آثار هنری، مجسمه‌ها، زیورآلات فراوان و حتی کتیبه‌هایی کشف شده است؛ اما چون این کتیبه‌ها رمزگشایی نشده‌اند، اطلاعات چندانی در باره حکومت، نظام اجتماعی و دین این تمدن به دست نیامده است.

مهاجرت آریاییان به هند: در حدود ۱۵۰۰ ق.م و در زمانی که تمدن سند رو به انحطاط نهاده بود، دسته‌هایی از قبایل صحراگرد آریایی از سمت شمال غرب وارد هند شدند (در درس ۸ مطالب بیشتری در باره قوم آریا و مهاجرت آنان خواهید خواند). آریاییان که مردمانی جنگجو و دارای اسب و ارابه بودند، به تدریج بر بخش‌های شمال هند مسلط شدند و قدرت و نفوذ خود را تا نواحی مرکزی آن کشور گسترش دادند. آنان کم‌کم از صحراگردی دست کشیدند و به کشاورزی و سکونت در شهرها روی آوردند و تمدن جدیدی را بر پایه تجربیات تمدن کهن سند پی‌ریزی کردند. البته نواحی استوایی و مرطوب جنوب هند تحت سلطه مهاجران آریایی در نیامد و قومی تیره‌پوست موسوم به دراویدی‌ها تا قرن‌ها در آنجا به زندگی مستقل خود ادامه داد.

آیین برهمنی: آریاییان هند نیز همانند سایر قبایل قوم بزرگ آریایی، خدایانی را که مظاهر طبیعت بودند، مانند: آسمان، ماه، خورشید، باد و آتش می‌پرستیدند؛ لیکن آریایی‌های هند و ایرانی غیر از مظاهر طبیعت، به تعدادی خدایان نامحسوس نیز عقیده داشتند.

مهم‌ترین اثر برج مانده در باره عقاید آریاییان هند، سروده‌هایی در نیایش و ستایش آفرینش و خدایان با عنوان «وداها» است. کهن‌ترین وداها، «ریگ ودا» نام دارد که به زبان سانسکریت، که زبان مهاجران آریایی هند بود سروده شده است.

متن کوتاه یکی از سرودهای ریگ ودا در ستایش خدایان از کتاب گزیده سرودهای ریگ ودا

حکومت موريا پس از آشوکا ضعيف شد و کم کم سلسله ديگري به نام گوپتا (gupta) بر سر کار آمد و چندین قرن بر هند فرمان راند.

تصوير شيرهاي سارنات که به دستور آشوکا ساخته شده است. کتاب تمدن هاي عالم، ج ۱، ص ۶۰

چين باستان

بخش فايل صوتی افسانه چینی خلقت مندرج در نرم افزار بر فراز آسمان

چين کشوری پهناور در شرق آسيا و دارای ویژگی های سرزمینی و آب و هوایی بسیار متنوع است. مانع های طبیعی چين را از تایلند، برمه، هند و آسیای مرکزی جدا کرده است، اما دره پهناور رود هوانگ هو در شمال، این کشور را معرض يورش اقوام بیابانگرد قرار داده بود.

نقشه طبیعی چين

فعالیت

متن های مربوط به نظام کاستي هند باستان و آيين بودا مندرج در نرم افزار بر فراز آسمان را جهت کاوش و مطالعه در اختيار دانش آموزان قرار دهید.

تصوير صفحه ۱۵۲ از کتاب تاريخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۱ که بیانگر تمایز کاست ها در هند باستان است.

سلسله های پادشاهی هند: قبایل آریایی مهاجر به هند، تا چندین قرن به صورت پراکنده می زیستند و حکومت فراگیری را تأسیس نکردند. داریوش بزرگ، پادشاه هخامنشی، قسمت هایی از شمال غرب هند را تصرف و خراجگزار خویش کرد. اسکندر مقدوني نیز پس از آنکه امپراتوري هخامنشیان را برانداخت، بخش هایی وسیعی از هند را فتح کرد. با انتشار خبر مرگ اسکندر، يك فرمانده هندی به چندرا گوپتا (Chandra gupta) بر ضد یونانیان سر به شورش برداشت. او با به اطاعت درآوردن شماری از حاکمان محلي شمال هند، سلسله موريا (muria) را بنیان گذاشت. حکومت موريا در دوران فرمانروایی آشوکا (ashoka) به اوج قدرت رسید و قلمرو خود را به سرتاسر هند به جز قسمت های جنوبی آن گسترش داد.

ظهور تمدن: تمدن چین در اطراف رودهای بزرگ هوانگ هو و یانگ تسه پدید آمد. کاوش‌های باستان‌شناسی اطلاعات مختصری در باره زندگی مردمان چین در عصر نوسنگی ارائه کرده است. در دوران نوسنگی (حدود ۶۰۰۰ ق.م) گروه‌هایی از مردم روستائین چینی در کرانه این رودها مشغول کشاورزی بودند. ارزن، گندم، برنج و سپس ابریشم مهم‌ترین محصولات زراعی کشاورزان چینی بودند. آنان چندین نوع حیوان اهلی را نیز پرورش می‌دادند. در نتیجه مازاد محصولات کشاورزی و دامی، جمعیت منطقه رو به افزایش نهاد و در اواسط هزاره دوم پیش از میلاد، نخستین شهرها به وجود آمدند. این شهرها مرکز داد و ستد با روستاییان و کوچ‌نشینان پیرامون شدند.

نمودار خط زمان چین باستان

در میان تمدن‌های نخستین، تمدن چین به سبب موقعیت ویژه جغرافیایی خود کمتر تحت تأثیر و نفوذ خارج بوده است. فرهنگ و هنر چینی پس از آنکه شکوفا شد و ویژگی‌های خاص خود را پدید آورد، با هند، ایران و بین‌النهرین ارتباط برقرار کرد. چین نیز مانند سومر و مصر، در آغاز شامل چندین دولت-شهر بود که بر هر قسمت آن جنگاورانی حکومت می‌کردند. به تدریج حاکمان محلی تحت فرمان یک دودمان قرار گرفتند و سلسله‌های حکومتی در این سرزمین به وجود آمدند. اما این سلسله‌ها تا قرن‌ها نتوانستند چین را از نظر سیاسی و جغرافیایی به طور کامل متحد و یکپارچه کنند. بنابر این چین همچنان با تفرقه سیاسی و یورش‌های بیایی اقوام کوچرو در مرزهای شمالی رو به رو بود.

تصویری از دیوار بزرگ چین از کتاب تمدن‌های عالم، ج ۱، صفحات بین صفحه ۲۷۰ و ۲۷۱

در عصر هان آیین بودا نیز به چین راه یافت و به تدریج در کنار آیین کنفوسیوس و دیگر آیین‌ها، مورد پذیرش بخشی از جامعه چین قرار گرفت.

فعالیت

۱. با توجه به نقشه‌های صفحه و تأثیر و نقش عوامل طبیعی و اقلیمی را در شکل‌گیری و گسترش تمدن‌های کهن هند و چین بررسی و تحلیل کنید.
۲. نقش و اهمیت کاوش‌های باستان‌شناسی را در شناسایی تمدن دره سند بیان کنید؟
۳. خاستگاه آیین برهمنی و ویژگی برجسته آن را توضیح دهید.
۴. نقش و تأثیر شی هوانگ‌تی را در تاریخ چین با استناد به اقدام‌های مهم او تجزیه و تحلیل نمایید.
۵. حکومت هان زمینه‌ساز چه تغییر و تحولات اساسی در تاریخ چین باستان شد؟
۶. تأثیر اندیشه و تعلیمات کنفوسیوس را بر نظام اجتماعی و سیاسی چین از متن درس استنباط و بیان کنید.

اندیشه و کاوش

با استفاده از محتوای مندرج در نرم‌افزار بر فراز آسمان در باره نظام کاست هند و اندیشه و آیین بودا، مطالعه و کاوش کنید و گزارش آن را به کلاس ارائه نمایید.

سلسله هان: پس از مرگ شی هوانگ‌تی، چین دچار آشوب و جنگ داخلی شد و اندکی بعد سلسله هان روی کار آمد. در دوران فرمانروایی این سلسله تغییر و تحولات چشمگیری در چین رخ داد. کشاورزی، صنعت، علم و فرهنگ پیشرفت‌های زیادی کرد و چینیان دست به ابداعات و اختراعات مهمی زدند. حکومت هان با گسترش قلمرو خود از سمت جنوب و غرب با کشورهای و تمدن‌های دیگر از جمله ایران ارتباط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برقرار کرد. جاده مشهور ابریشم که چین را از طریق ایران به اروپا متصل می‌کرد، در دوره هان گشایش یافت.

آیین و اندیشه کنفوسیوس: در عصر باستان تعدادی از اندیشمندان و فیلسوفان چینی، اصول و آیینی را برای جامعه و حکومت عرضه کردند. یکی از برجسته‌ترین این اندیشمندان کنفوسیوس بود که چند قرن پیش از شی هوانگ‌تی می‌زیست. کنفوسیوس بیش از هر چیز به رفتار اخلاقی توجه داشت و در باره دین یا خدایان چینی خیلی کم صحبت کرده است. اساس تعلیم او این بود که مردم چطور باید رفتار کنند و حاکمان چگونه رفتار مناسب را در جامعه ترویج دهند.

کنفوسیوس از پنج رابطه که نیاز به توجه دارد، یعنی روابط: فرمانروا و فرمانبر؛ والدین و فرزندان؛ برادر بزرگتر و کوچکتر؛ زن و شوهر؛ و دوست با دوست، سخن به میان آورده است و احترام را مبنای این ارتباط می‌شمرد. او عقیده داشت که خانواده اساس نظام اجتماعی و سیاسی است. در جامعه امروزی چین نیز همچنان بر ارزش و اهمیت خانواده تأکید می‌شود.

شی هوانگ‌تی به شدت با اندیشه‌های کنفوسیوس مخالفت کرد و دستور داد آثارش را بسوزانند و حکیمان پیرو او را نابود کنند. اما پس از مرگ شی هوانگ‌تی و در دوران حکومت هان، دوباره اندیشه و آیین کنفوسیوس رواج یافت و تعلیم داده شد.

یکی از اقدام‌های مؤثر حکومت هان که به سنتی ماندگار در تاریخ چین تبدیل شد، انتخاب مأموران دولتی بر پایه اصول و تعلیمات کنفوسیوس بود. در چارچوب این اصول، افراد بر اساس توانمندی و شایستگی‌های خویش و نه بر مبنای ثروت و وابستگی‌های خانوادگی به خدمت گرفته می‌شدند. از این رو، کسانی که داوطلب خدمات دولتی بودند، به منظور اثبات استعداد و صلاحیت خود، می‌بایستی در آزمون‌های مختلفی شرکت کنند.